

XVIII
a m ž i a u s
studijos

3

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Iššūkiai. Laimėjimai. Netektys

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII

a m ž i a u s
studijos

3

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Iššūkiai. Laimėjimai. Netektys

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2016

Redakcinė kolegija

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline (Lenkija), Londono universiteto koledžas

Dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Lietuvos edukologijos universitetas

Dr. Andrejus MACUKAS

Baltarusijos mokslų akademijos Baltarusijos istorijos institutas

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Adam STANKEVIČ (sekretorius)

Lietuvos istorijos institutas

Doc. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ (pirmininkė)

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas

Recenzentai

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas

Dr. Olga MASTIANICA

Lietuvos istorijos institutas

Prof. dr. Valdas RAKUTIS

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Redakcinės kolegijos adresas

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, 01108 Vilnius, Lietuva

El. paštas *smigelskyte.stukiene@gmail.com*

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. LIP-052/2016).

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2016

© Straipsnių autoriai, 2016

© Lietuvos istorijos institutas, 2016

ISBN 978-609-8183-16-0

ISSN 2351-6968

TURINYS

Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 8

Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 11

TARP BAJORŲ RESPUBLIKOS IR KONSTITUCINĖS MONARCHIJOS: IŠŠŪKIAI IR NETEKTYS

Андрей Мацук / Andrejus Macukas

Новгородская шляхта во время королевских выборов 1733 г. ... 16

Naugarduko bajorai 1733 m. karaliaus rinkimo laikotarpiu. *Santrauka* ... 31

Richard Butterwick-Pawlikowski

Challenges for the Commonwealth: the Counsel of

Jean-Jacques Rousseau ... 32

Iššūkiai Abiejų Tautų Respublikai: Jeano-Jacques'o Rousseau patarimai. *Santrauka* ... 43

Dalius Viliūnas

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės nacionalizmo filosofijos pradmenys
XVIII a. pabaigoje ... 44

Origins of Philosophy of Nationalism in the Grand Duchy of Lithuania
at the End of Eighteenth Century. *Summary* ... 84

Viktorija Vaitkevičiūtė

Tėvynės likimas Mauricijaus Pranciškaus Karpio Seimo kalbose ... 86

Destiny of the Homeland in the Parliamentary Addresses of
Maurycy Franciszek Karp. *Summary* ... 107

Lina Balaišytė

Visuomenės permainų ženklai XVIII a. antrosios pusės išskilmėse ... 108

Signs of Transformation of Society in the Late Eighteenth Century
Public Celebrations. *Summary* ... 125

Sławomir Godek

Kilka uwag o roli Michała Kleofasa Ogińskiego w zabiegach
delegacji szlachty litewskiej w Petersburgu w latach 1810–1811 ... 127

Keletas pastabų apie Mykolo Kleopo Ogińskio vaidmenį
Lietuvos bajorų delegacijos veikloje 1810–1811 metais. *Santrauka* ... 151

SOCIOKULTŪRINĖ ERDVĖ: LAIMĖJIMAI IR PRARADIMAI

Asta Vaškeliėnė

XVIII a. antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dvikalbė proginė poezija (remiantis Mykolo Korickio kūryba) ... 154

Bilingual Occasional Poetry in the Late Eighteenth Century

Grand Duchy of Lithuania (Based on the Writings of Michael Korycki). *Summary* ... 170

Юрий Гордеев / Jurijus Gordejevas

Коммуникация в городах Великого княжества Литовского в XVIII в. (постановка проблемы) ... 172

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų komunikacija XVIII a.

(problemos iškėlimas). *Santrauka* ... 192

Martynas Jakulis

Pamestinukų globa XVIII amžiaus Vilniuje ... 193

The Care of Foundlings in Eighteenth-Century Vilnius. *Summary* ... 208

Arnaud Parent

From the Montpellier Faculty of Medicine to the Grodno

Royal School of Medicine: How Dr. Jean-Emmanuel Gilibert

Applied Medical Vitalism to Heal his Lithuanian Patients ... 210

Nuo Monpeljė medicinos fakulteto iki Gardino karališkosios

medicinos mokyklos: kaip dr. Jeanas-Emmanuelis Gilibert'as

pasitelkė vitalizmą savo pacientams gydyti Lietuvoje. *Santrauka* ... 237

Rasa Butvilaitė

Antano Tyzenhauzo Statybos mokykla Gardine ... 238

School of Building Construction in Grodno. *Summary* ... 247

TEISĖS ISTORIJOS LAUKAS

Adam Stankevič

Dokumentų klastojimo atvejai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiojo Tribunolo teismo praktikoje (XVIII a. antrojoje pusėje) ... 250

Cases of Document Falsification in Legal Practice of the Supreme Tribunal of the Grand Duchy of Lithuania (Late Eighteenth Century). *Summary* ... 267

Marcin Głuszak

O recepcji prawa w rezolucjach Rady Nieustającej . . . 268

Apie teisės recepciją Nuolatinės tarybos rezoliucijose. *Santrauka* . . . 281

Domininkas Burba

Valstiečių dalyvavimas smurtiniuose bajorų nusikaltimuose, XVIII amžiaus
Vilniaus pavieto pilies ir žemės teismų knygų duomenimis . . . 282

Data on Participation of Peasants in Violent Crimes of the Nobility
in the Eighteenth Century Registry Books of Vilnius County
Castle and Land Courts. *Summary* . . . 301

Iliustracijų sąrašas . . . 302

Asmenvardžių rodyklė . . . 304

Vietovardžių rodyklė . . . 320

PAMESTINUKŲ GLOBA XVIII AMŽIAUS VILNIUJE

MARTYNAS JAKULIS

Vilniaus universitetas

Anotacija. Straipsnyje tiriama, kaip buvo rūpinamasi pamestinukais XVIII a. Vilniuje. Pasitelkiant archyvinius šaltinius, aiškinamasi, kaip augo pamestinukų skaičius ir kokios institucijos buvo įsteigtos siekiant užtikrinti jų globą.

Reikšminiai žodžiai: pamestinukai, nesantuokiniai vaikai, Vilnius, špitolės, šaritės, rokitai, XVIII amžius.

Įvadas

XVIII a. Europoje spartėjant migracijos bei urbanizacijos procesams ir didėjant skurstančiųjų masėms, sparčiau nei bet kada iki tol augo nesantuokinių vaikų skaičius¹. Priešiškas visuomenės požiūris į nesantuokinių vaikų motinas versdavo labai sudėtingoje padėtyje atsidūrusias moteris imtis radikalių veiksmų ir palikti savo atžalas svetimų žmonių malonei². XVIII a. vaikų būdavo paliekama tiek, kad, anot Peterio H. Wilsono, jie visame žemyne tapo bene didžiausia remtina visuomenės grupe³. Nors ši problema buvo bendra visai Europai, vis dėlto, priklausomai nuo šalyje dominuojančios konfesijos, jai spręsti būdavo pasitelkiamos skirtingos priemonės. Katalikiškuose kraštuose už pamestinukus atsakomybę prisiimdavo aukštoji dvasininkija ir pasauliečių elitas, kurių iniciatyva būdavo steigiamos specialios špitolės. Šios sistemos tikslas buvo ne tik gelbėti vaikus nuo ankstyvos mirties, bet ir apsaugoti netekėjusių motinų ir jų šeimų garbę, todėl špitolėse būdavo įrengiami specialūs besisukantys lopsiai, kuriuose būdavo galima palikti kūdikį anonimiškai. Protestantiškuose kraštuose (su keliomis išimtimis) specialios špitolės nebūdavo steigiamos, o pamestinukai kartu su kitais vargšais tapdavo parapijų rūpesčiu. Taip pat būdavo siekiama išsiaiškinti ir vaikus paliekančių motinų tapatybę, kad jos padengtų vaikų globos išlaidas⁴.

1 Julie Miller, *Abandoned: Foundlings in Nineteenth-Century New York City*, New York and London: New York University Press, 2008, p. 16–17; Otto Ulbricht, The Debate about Foundling Hospitals in Enlightenment Germany: Infanticide, Illegitimacy, and Infant Mortality Rates, in: *Central European History*, 1985, t. 18, Nr. 3/4, p. 248.

2 David I. Kertzer, Gender Ideology and Infant Abandonment in Nineteenth-Century Italy, in: *Journal of Interdisciplinary History*, 1991, t. XXII, Nr. 1, p. 12.

3 Peter H. Wilson, Poverty, in: *A Companion to Eighteenth-Century Europe*, ed. by P. H. Wilson, Malden–Oxford: Blackwell Publishing, 2008, p. 115.

4 Julie Miller, *op. cit.*, p. 6.

XVIII a. antrojoje pusėje ši socialinė problema darėsi vis pastebimesnė ir Vilniuje, o su tuo pirmiausia susiduriantys dvasininkai buvo priversti ieškoti būdų, kaip pasirūpinti beglobiais vaikais. Būtent šiuo laikotarpiu buvo įsteigtos ir pirmosios pamestinukų globos institucijos prie Šv. Jonų bažnyčios ir rokitų špitolės. Visgi to nepakako, ir XVIII a. pabaigoje Vilnius tapo dar vienu Europos miestu, kuriame pradėjo veikti specialios pamestinukų špitolės.

Lietuvos istoriografijoje ši įprasta ir jau daugeliu aspektų nagrinėta socialinės istorijos problema⁵ kol kas nebuvo plačiau tyrinėta. Dar tarpukariu išleistoje Stefano Rosiako monografijoje, skirtoje gailėstingųjų seserų (šaričių) Lietuvos provincijos istorijai, palyginti daug dėmesio skirta vienuolių aptarnautai Vaikelio Jėzaus pamestinukų špitolei⁶. Vėliau rašiusių istorikų tyrinėjimuose daugiausia nagrinėtas špitolės įsteigimas, taip pat palyginti išsamiai aptarta institucijos veikla (tai visų pirma pasakytina apie Marios Korybut-Marciniak darbus)⁷.

Taigi tyrinėjimuose gana išsamiai analizuojamas Vaikelio Jėzaus špitolės įsteigimas bei nušviečiama šios institucijos veikla, tačiau nenagrinėjamos priežastys, dėl kurių teko steigti vaikų globos institucijas, daugiau dėmesio neskiriama ir klausimui, kaip būdavo pasirūpinama pamestinukais iki įsteigiant specialią špitolę. Šiuo straipsniu tikimės prisidėti ne tik prie Vilniaus špitolių bei kitokio pobūdžio karitatyvinių institucijų istorijos tyrimų, bet ir bent iš dalies paliesti vaikystės bei netekėjusių motinų padėties problemas, kurios tebelieka Lietuvos istoriografijos paraštėse.

Tekste pamestinukais įvardysime motinų ir / arba tėvų paliktus kūdikius iki 2 metų, nepriklausomai nuo jų motinų šeiminės padėties⁸, nors neabejotina, kad nesantuokinės kilmės vaikai sudarė absoliučią jų daugumą. Palikti vaikai šaltiniuose įvardijami ne vienu terminu: *expositus (-a)*, *inventus (-a)*, *infantes a parentibus derelicti*, *infantes parentum ignotorum*, *podrzutki*, *dzieci porzucone* ir *niewinne dziatki*.

5 Plačiau apie istoriografiją šiuo klausimu žr. David L. Ransel, Orphans and Foundlings, in: *Encyclopedia of European Social History. From 1350 to 2000*, t. 3, New York: Charles Scribner's Sons, 2001, p. 497–505.

6 Stefan Rosiak, *Prowincja Litewska Sióstr Miłosierdzia: szkic z dziejów martyrologji Kościoła Katolickiego pod zaborem rosyjskim*, Wilno: Skład główny księgarnia św. Wojciecha, 1933, p. 227–249. Knygos skyrius pasirodė ir atskiru leidiniu: Stefan Rosiak, *Zakład Dzieciątka Jezus w Wilnie Zgromadzenia SS. Miłosierdzia Św. Wincentego a Paulo*, Wilno: J. Zawadzki, 1934.

7 Józef Maroszek, Wileńskie przytulki-szpitala w XVI–XVIII w., in: *Cala historia to dzieje ludzi...: Studia z historii społecznej ofiarowane profesorowi Andrzejowi Wyczańskiemu w 80-tą rocznicę urodzin i 55-lecie pracy naukowej*, pod red. C. Kukli przy współudziale P. Guzowskiego, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2004, p. 215; Maria Korybut-Marciniak, *Vilniaus labdarybės draugija XIX a. pirmojoje pusėje*, iš lenkų k. vertė T. Bairašauskaitė, Olsztyn: Centrum Badań Europy Wschodniej, 2011, p. 30–31; Eadem, *Dobroczytnie Wilno. Pomoc ubogim i potrzebującym w Wilnie w pierwszej połowie XIX wieku*, Olsztyn: Centrum Badań Europy Wschodniej, 2012, p. 48.

8 Julie Miller, *op. cit.*, p. 2.

Straipsnio objektas – pamestinukai ir jų globos institucijos XVIII a. Vilniuje. Būtina pabrėžti, jog šiame tekste visą dėmesį skirsime katalikų įsteigtoms institucijoms. Palyginimas su kitomis krikščioniškomis konfesijomis bei žydais ir totoriais, tikėtina, atskleisėtų įdomių tendencijų, tačiau tam reikalingi kur kas išsamesni tyrimai.

Straipsnio tikslas – pasiremiant publikuotais ir nepublikuotais šaltiniais, aptarti pamestinukų globos mechanizmus XVIII a. Vilniuje. Teksto uždaviniai: 1) remiantis dviejų Vilniaus parapijų krikšto metrikų knygomis, atskleisti, kaip XVIII a. kito nesantuokinių vaikų ir pamestinukų skaičius; 2) aptarti, kaip būdavo pasirūpinama pamestinukais iki įsteigiant Vaikelio Jėzaus špitolę; 3) pasiremiant pastarosios špitolės krikšto metrikų duomenimis bei kitais šaltiniais, apžvelgti pirmąją institucijos veiklos dešimtmetį.

Teksto šaltinių pagrindą sudaro Vilniaus Šv. Jonų⁹ ir Šv. Juozapo ir Nikodemo¹⁰ parapijų krikšto metrikų knygos, iš kurių matyti, kaip kito nesantuokinių vaikų ir pamestinukų skaičius, kokiose vietose jie dažniausiai būdavo paliekami bei kaip galėjo būti pasirūpinama beglobiais vaikais. Nors Vilniuje XVIII a. veikė ir daugiau parapijų, pasirinkti atvejai, manytume, yra pakankamai reprezentatyvūs dėl dviejų priežasčių: 1) šių parapijų krikšto metrikų knygos gerai išlikusios ir be didelių chronologinių pertrūkių apima didžiąją dalį XVIII a.; 2) Šv. Jonų parapija tuo metu buvo vienintelė tarp miesto sienų, o Šv. Juozapo ir Nikodemo parapija yra geras priemiesčio parapijos pavyzdys. Vaikelio Jėzaus špitolės krikšto metrikų knyga atskleidžia šios institucijos veiklos mastus bei parodo, kokią reikšmę špitolės įsteigimas turėjo pamestinukų ir nesantuokinių vaikų krikštų skaičiaus kaitai parapijose¹¹. Kiek daugiau apie kai kuriuos globotinius ir jų gyvenimą Vaikelio Jėzaus špitolėje sužinome iš nenuosekliai vestos registracijos knygos¹². Pagrindinius straipsnio šaltinius papildė duomenys apie rokitų špitolės ligonius ir globotinius¹³ bei itin svarbus šiai temai šaltinis – vienuolių samdomų žindyvių sąrašas¹⁴.

Nesantuokiniai vaikai ir pamestinukai Vilniaus parapijose XVIII amžiuje (Šv. Jonų ir Šv. Juozapo ir Nikodemo parapijų atvejai)

Negausioje istoriografijoje apie pamestinukus Vilniuje pradedama kalbėti tik nuo Vaikelio Jėzaus špitolės įsteigimo, tačiau stokoama nuodugnesnių tyrimų, kurie sudarytų galimybę atskleisti šios problemos ištakas bei mastą ir – bent jau

9 Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 604, ap. 10, b. 6, 9, 13, 19.

10 Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), f. 318, b. 12549, 15002, 9832.

11 LMAVB RS, f. 318, b. 5563.

12 LMAVB RS, f. 318, b. 12569.

13 LMAVB RS, f. 43, b. 3641, l. 2v; *Ibid.*, b. 20590.

14 LVIA, f. 694, ap. 1, b. 60, l. 58.

iš dalies – leistų paaiškinti, kodėl XVIII a. pabaigoje teko įsteigti specialią špitolę. Parapijų krikšto metrikų knygos yra pagrindinis šaltinis, tiriant nesantuokinių vaikų ir pamestinukų skaičiaus kaitą XVIII a. Vilniuje. Pastebėtina, jog išlikusios ne visų miesto parapijų krikšto metrikų knygos, todėl tyrimo rezultatai galėtų būti koreguojami. Taip pat reikia atsizvelgti į tai, kad dalis pamestinukų galėjo mirti iki krikšto.

Kaip parodė krikšto metrikų knygų analizė (žr. 1–3 priedus), XVIII a. pirmojoje pusėje nesantuokinių vaikų ir pamestinukų skaičius minėtose parapijose su didesniais ar mažesniais svyravimais išlikdavo panašus kiekvienais metais. Vidutiniškai Šv. Jonų parapijoje iki amžiaus vidurio būdavo pakrikštijama 2,2 proc. nesantuokinių vaikų ir 0,37 proc. pamestinukų, Šv. Juozapo ir Nikodemo – atitinkamai 3,45 proc. ir 0,5 proc. Nors pastarojoje parapijoje tiek nesantuokinių vaikų, tiek pamestinukų procentaliai būdavo pakrikštijama daugiau, visgi reikia turėti omenyje, kad parapijos buvo skirtingo dydžio, ir Šv. Jonų bažnyčioje iš viso buvo pakrikštyta kone 4 kartus daugiau vaikų (33505 ir 8660). XVIII a. antrojoje pusėje nesantuokinių vaikų ir pamestinukų skaičius išaugo kone dvigubai, o sparčiausiai jų skaičius didėjo devintajame dešimtmetyje (žr. 3 priedą). Iš viso per amžių šiose parapijose buvo pakrikštyta kiek daugiau nei 300 pamestinukų (242 – Šv. Jonų ir 65 – Šv. Juozapo ir Nikodemo parapijoje). Iš pirmo žvilgsnio tai nebuvo dideli skaičiai, tačiau tai priklausė ir nuo miesto dydžio. Palyginimui: tiek pamestinukų būdavo pakrikštijama per ketvirtį amžiaus vienoje Varšuvos parapijoje¹⁵, o į Paryžiaus *Hôpital des Enfants Trouvés* špitolę patekdavo po 6000 vaikų per metus¹⁶. Manytume, galima daryti prielaidą, kad augantis pamestinukų skaičius Vilniuje buvo intensyvėjančios imigracijos bei kitų augančiam miestui būdingų procesų padarinys, nors šiai prielaidai patvirtinti būtini išsamūs socialinės ir ekonominės miesto istorijos tyrimai.

Nors dažniausiai krikšto metrikų knygose nurodoma tik tiek, jog vaikas buvo paliktas, vis dėlto iš kai kurių įrašų sužinome ir apie konkrečias palikimo vietas. Dažniausiai vaikai būdavo paliekami prie vienuolynų, bažnyčių ir špitolių. Be šaričių špitolės Savičiaus gatvėje ir Šv. Roko špitolės prie Pilies vartų, daugiausia vaikų (po 7) buvo palikta prie karmelitų Šv. Jurgio, bernardinų Šv. Mykolo bei dominikonų Šv. Dvasios vienuolynų. Iš Šv. Jonų bažnyčios krikšto metrikų knygų matyti, jog kartais vaikai būdavo paliekami ir prie privačių namų. Pavyzdžiui, 1777 m. gegužę Joana buvo rasta „po ponios Sokolovskienės langu“ (*ad fenestram D(omi)nae Sokolowska*)¹⁷, o Kristina, pakrikštyta 1761 m. gegužės 11 d., buvo palikta prie pono Flemingo rūmų (*ad palacium ill(ustrissi)mi Fleming*)¹⁸. Rečiau vaikai būdavo paliekami kitose viešose vietose – prie miesto vartų (Aušros, Vilniaus,

15 Cezary Kuklo, *Attitudes procréatrices de la société dans l'ancienne Pologne*, in: *Obradoiro de Historia Moderna*, 2004, Nr. 13, p. 51.

16 Julie Miller, *op. cit.*, p. 15.

17 LVIA, f. 604, ap. 10, b. 13, l. 21v.

18 LVIA, f. 604, ap. 10, b. 10, l. 233.

Subačiaus), miesto sienos bei gatvėse. Labai retai vaikai būdavo randami ne viešose vietose – laukuose ar miškuose. Tokie atvejai dažniau minimi priemiestyje stovėjusios Šv. Juozapo ir Nikodemo bažnyčios krikšto metrikų knygose. 1721 m. vasarą Ona buvo rasta miške (*in silvis*)¹⁹, o 1781 m. liepos 22 d. Šv. Jonų bažnyčioje pakrikštytas Jokūbas buvo aptiktas totoriaus Safarovičiaus lauke Lukiškėse²⁰. Palikimo vieta, manytume, bent iš dalies parodo motinos ir / arba tėvų požiūrį į vaiką. Dauguma siekė išsaugoti kūdikių gyvybę, todėl palikdavo juos prie vienuolynų, bažnyčių, namų ar kitose viešose vietose, kur jie būtų greitai surasti. O kūdikio palikimas nuošalesnėje vietoje gali liudyti ir siekį be smurto nutraukti nepageidaujamo vaiko gyvybę. Žinoma, tokių elgesį galėjo lemti ne tik sąmoningas siekis nužudyti naujagimį, bet ir išskirtinė slapta gimdančios moters psichologinė būseną²¹.

Labai retai krikšto metrikų knygose užsimenama apie tolesnį pamestinukų likimą ir plačiau aprašomi tik keli įvaikinimo atvejai. Pavyzdžiui, prie trinitorių vienuolyno Antakalnyje rastą ir 1765 m. gruodžio 24 d. Šv. Jonų bažnyčioje pakrikštytą Joną Tomą krikštamtė Liudvika Slavinskienė „pripažino savu ir suteikė jam Pientkovskio pavardę“²². 1781 m. birželio 17 d. toje pačioje bažnyčioje pakrikštyta pamestinukė Kotryna atsidūrė pas senelę (*babka*), buvusią jėzuitų samdinę Oną Rechlickienę, gyvenančią Kiaulių gatvėje (*na Swiniey ulicy*)²³.

Pirmosios pamestinukų globos institucijos

Nors ir ne itin sparčiai, tačiau didėjantis nesantuokinių vaikų ir pamestinukų skaičius XVIII a. antrojoje pusėje vertė su tuo pirmiausia susiduriančius Vilniaus dvasininkus ieškoti būdų jais pasirūpinti. Išaugus beglobių vaikų skaičiui, įprasta praktika, kai pamestinukai būdavo įsivaikinami parapijiečių ar kitų klebonams pažįstamų asmenų, matyt, jau nebeatitiko poreikių, todėl reikėjo naujų sprendimų. Atrodo, pirmasis iniciatyvos organizuoti pamestinukų globą ėmėsi Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis, tuo rūpintis įpareigojęs Šv. Jonų bažnyčios kleboną Adomą Ancypą, kuris per keliasdešimt kunigavimo metų buvo pakrikštijęs ne vieną dešimtį pamestinukų ir neabejotinai žinojo apie padėtį kitose Vilniaus parapijose. Laikraščio *Gazety Wileńskie* 1771 m. kovo 2 d. numeryje buvo išspausdinta

19 LMAVB RS, f. 318, b. 12549, l. 34.

20 „[...] in graminibus siliginis agri tartari Safarowicz dicti Luciscensi [...]“, LVIA, f. 604, ap. 10, b. 13, l. 83.

21 Laura Gowing, Secret Births and Infanticide in Seventeenth-Century England, in: *Past & Present*, 1997, Nr. 156, p. 88.

22 „[...] Joannem Thomam, in Antocolo inventum ad fertam [!] Vilnae religiosorum ordinis Sanct(issim)ae Trinitatis de redemptione captivorum, LL(evantes) PP(atrini) D(ominus) Casimirus Rzymiski et Ludovica Sławinska, quam prolem praefata levans accipit pro propria et cognomen eidem addidit Piętkowski“, LVIA, f. 604, ap. 10, b. 9, l. 270.

23 LVIA, f. 604, ap. 10, b. 13, l. 81.

klebono žinutė, kuria rekomenduota „nusidėjusioms motinoms pasigailėti savo vaisių. Kadangi iš 24 paliktų našlaičių, priimtų į naująją špitolę, beveik pusė [buvo] sužaloti“²⁴. Tų pačių metų vasarą rašytame Vilniaus vyskupo laiške klebonui A. Ancypai atskleidžiama ir pamestinukų globos organizavimo tvarka – tai buvusi ne špitolė, bet fundacija, iš kurios lėšų turėjo būti išlaikomos žindytės (*mamki*). Jas klebonas turėjo atrinkti iš „tikėjimo ir artimo meilės kupinų“ parapijiečių ir už darbą mokėti po 8 auksinus per mėnesį²⁵. Vis dėlto čia žinios apie šią fundaciją nutrūksta, todėl kol kas lieka neaišku, kiek ilgalaikė ir sėkminga buvo jos veikla.

Kaip pamestinukų globos centras XVIII a. devintajame dešimtmetyje iškyla vienuolių rokitų špitolė. Žinant tai, jog Vilniaus vyskupai buvo vienuolijos globėjai, galima kelti hipotezę, kad prie Šv. Jonų bažnyčios buvusi fundacija buvo perkelta į tokiam darbui tinkamesnę špitolę, kurią prižiūrėję vienuoliai samdydavo žindytės už tuos pačius 8 auksinus per mėnesį²⁶. Rokitų špitolėje kūdikiai galėjo būti saugiai paliekami ir vėliau perduodami globoti žindytėms, o paūgėję bei specifinių poreikių jau nebeturintys vaikai galėdavo ten sugrįžti, jei niekas jų neįsivaikindavo. 1788 m. birželį špitolėje buvo 4 ketverių–penkerių metų pamestinukai ir 15 kūdikių, atiduotų žindytėms²⁷, po dvejų metų – atitinkamai 3 ir 18²⁸. 1790 m. vizitacijos duomenimis, rokitai išlaikė 27 pamestinukus, kuriuos globojo žindytės²⁹. Nedidelis špitolėje globojamų vyresnių vaikų skaičius tikriausiai rodo tai, kad vienuoliams vis dėlto pavykdavo surasti tėvius. Kita vertus, tai galbūt atspindi ir itin didelį vaikų mirtingumą, būdingą visoms pamestinukų špitolėms³⁰.

Daugiau detalių apie žindytės atskleidžia maždaug 1790 m. datuotinas registras³¹. Iš jo matyti, kad 11 mergaičių ir 7 berniukai besirūpinusios žindytės gyveno mieste ir priemiesčiuose. Pavyzdžiui, mergaitę Marijoną globojusi Lapkauskienė gyveno Užupyje pas Sokolovskį, o pilies jurisdikijoje pas Kardžiuką gyveno Bielskienė, žindžiusi berniuką Vincentą. Vakarų Europoje pamestinukai dažniausiai būdavo atiduodami globoti aplinkinių kaimų gyventojams, tikintis, kad sveikesnė aplinka padidins jų galimybes išgyventi³². Nors nieko nežinome apie registre išvardytų žindytės socialinę padėtį ir motyvaciją dirbti tokį darbą, galima daryti prielaidą, kad neseniai pagimdžiusiai moteriai, kuri prižiūrėdama

24 *Gazety Wileńskie*, 1771 03 02, Nr. IX, p. [4].

25 LMAVB RS, f. 273, b. 1646, l. 1; Eligijus Raila, *Ignotus Ignotas: Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis*, Vilnius: Aidai, 2010, p. 154. Autorius terminą *fundusz* verčia kaip „prieglauda“.

26 LMAVB RS, f. 43, b. 3641, l. 2v; Martynas Jakulis, Rokitai: santvarka ir veikla XVIII–XIX a. I pusėje, in: *LKMA metraštis*, 2010, t. 33, p. 77–78.

27 LMAVB RS, f. 43, b. 20590.

28 LVIA, f. 694, ap. 1, b. 60, l. 58.

29 LMAVB RS, f. 43, b. 3641, l. 2v; Martynas Jakulis, Rokitai, p. 77–78.

30 Alys Levene, The Estimation of Mortality at the London Foundling Hospital, 1741–99, in: *Population Studies*, 2005, t. 59, Nr. 1, p. 88.

31 LVIA, f. 694, ap. 1, b. 60, l. 58.

32 David I. Kertzer, *op. cit.*, p. 20.

savo vaiką dar negalėjo daug laiko skirti darbui, pakankamas motyvas galėjo būti stabili išmoka kiekvieną mėnesį.

Rokitų špitolė nebuvo vienintelė, kurioje būdavo rūpinamasi beglobiais vaikais. Tokią veiklą vykdė ir šaritės, kurių globoti vaikai tapo pirmaisiais Vaikelio Jėzaus špitolės globotiniais. Nors šaltiniuose kol kas nepavyko rasti patikimų duomenų, neabejotina, kad ir vienuolės apie špitolę Savičiaus gatvėje buvo subūrusios žindyvių tinklą, kadangi be to pamestinukų globa buvo neįmanoma.

Vaikelio Jėzaus špitolės įsteigimas ir pirmasis veiklos dešimtmetis

Svarbiausiu įvykiu, kai kalbame apie vaikų (tiek pamestinukų, tiek našlaičių) globą XVIII a. Vilniuje, reikėtų laikyti Vaikelio Jėzaus špitolės įsteigimą. 1786 m. gruodį Trakų vaivadienė Jadvyga Teresė Zaluskytė-Oginskienė būsimai špitolei užrašė sklypą ir tuščių mūrnamį už Subačiaus vartų³³, nes „niekada negalėjo sausomis akimis žiūrėti ar ramia širdimi pakelti to, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinėje Vilniuje tarp gausiai aprūpintų fundacijų nei be pragyvenimo šaltinio vargstantiems, po gatves valkataujantiems ir kone iš bado mirštantiems našlaičiams, nei savų tėvų paliktiems kūdikiams nėra jokios globos nei prieglaudos“³⁴. Rūpintis statybomis buvo įpareigotas tuometinis misionierių vyresnysis Andriejus Polis. Tokiam vaivadienės apsisprendimui įtakos galėjo turėti ne tik jos tikras ar deklaratyvus gailestingumas bei už artimo meilės darbus nusipelnyto geresnio anapusinio gyvenimo viltis (tai dažniausiai ir būdavo pagrindinis špitolių fundatorių motyvas), bet ir objektyvios priežastys – didėjantis paliktų vaikų skaičius, apie kurį negalėjo nežinoti kunigas A. Polis. 1790 m. instituciją papildomai aprūpino karalius, kartu patvirtindamas, kad špitolėje darbuosis misionieriams pavaldžios šaritės³⁵. Toks pasirinkimas buvo savaime suprantamas – gailestingosioms seserims nuo pat vienuolijos įsteigimo būdavo pavedama rūpintis pamestinukų špitolėmis daugelyje Europos miestų nuo Paryžiaus iki Varšuvos³⁶. O vietos pasirinkimui įtakos galėjo turėti ne tik sklypo kaina ar misionierių kaimynystė, bet ir tai, jog nuošalesnėje vietoje buvo paprasčiau palikti kūdikį anonimiškai.

1791 m. spalio 17 d. špitolė buvo iškilmingai atidaryta. Iš ryto motiniškai palaiminti vaivadienės daugiau nei 100 vienodomis uniformomis aprengtų berniukų ir mergaičių, iki tol globotų šaričių špitolėje, skambant muzikai ir pamaldžioms

33 Dabar Subačiaus g. 20.

34 LVIA, f. SA, b. 175, l. 34v (už nuorodą dėkoju dr. Adamui Stankevič); nuorašas: *Archiwum Księży Misjonarzy w Krakowie*, III/3, p. 15–16.

35 *Volumina Legum*, t. IX, Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1889, p. 196.

36 Susan E. Dinan, Motivations for Charity in Early Modern France, in: *The Reformation of Charity: The Secular and the Religious in Early Modern Poor Relief*, ed. by T. M. Saffley, Boston–Leiden: Brill Academic Publishers, 2003, p. 176; Claude Delasselle, Les enfants abandonnés a Paris au XVIIIe siècle, in: *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 1975, t. 30, Nr. 1, p. 187; Zofia Podgórska-Klawe, *Szpitala warszawska, 1388–1945*, Warszawa: PWN, 1975, p. 82.

giesmėms, poromis ėjo į misionierių bažnyčią. Po Mogiliavo arkivyskupo Stanislovo Bogušo-Sestšencevičiaus laikytų Mišių vaikai buvo pervesti į naująją špitolę³⁷. Išskilmes užbaigė misionierių vienuolyne fundatorės lėšomis surengti pietūs, kuriuose dalyvavo „daugybė ponų, tribunolas ir tenykštis magistratas“³⁸. Tų pačių metų lapkričio 29 d. kunigas Adalbertas Čerechovskis Tomu pakrikštijo pirmąjį špitolėje tėvų paliktą kūdikį³⁹.

Per dešimtmetį į špitolę priimamų pamestinukų skaičius toliau augo ir kasmet jų būrį papildydavo 30–60 vaikų (žr. 3 priedą). Nors pirmamečių kūdikių mirtinumas turėjo būti didelis (XIX a. pirmojoje pusėje siekė 20–30 proc.⁴⁰), bendras vaikų skaičius špitolėje su kiekvienais metais tik didėdavo. Minėtose parapijose per visą XVIII a. buvo pakrikštyta daugiau nei 300 vaikų, o špitolėje – 438 vien per pirmąjį veiklos dešimtmetį. Dar po keliasdešimties metų carinei Globėjų tarnybai teko imtis priemonių ir sudaryti kuo didesnes biurokratinės kliūtis bei įvesti papildomus mokesčius, kad sumažintų špitolėje globojamų vaikų skaičių⁴¹.

Šaltiniuose duomenų apie pamestinukus, kaip ir apie daugelio kitų Vilniaus špitolių globotinius, labai maža. Vis dėlto, pasiremiant net ir labai lakoniškais šaltiniais, galima aptarti kelis Vaikelio Jėzaus špitolės globotinių kolektyvinio portreto aspektus. Vienas iš jų – pamestinukų lytis. Nors iš Šv. Jonų bei Šv. Juozapo ir Nikodemo parapijų krikšto metrikų knygų matyti, kad nesantuokinių vaikų berniukų būdavo pakrikštijama daugiau, tačiau dažniau būdavo paliekamos mergaitės – iki XVIII a. pabaigos tai buvo būdinga visiems Europos kraštams⁴². Ši tendencija aiškiai pastebima ir Vaikelio Jėzaus špitolėje (žr. 3 priedą): tik 1792, 1796 ir 1800 m. pakrikštytų berniukų skaičius nedaug viršijo mergaičių. Anot Italijos atvejį tyrinėjusio Davido I. Kertzerio, šią tendenciją reikėtų sieti su ekonominiais išskaičiavimais. Nuo mažumės sūnūs galėjo būti vienaip ar kitaip naudingi žemės ūkyje, o dukrų, kurioms, be to, reikėdavo užtikrinti kraitį, indėlis į namų ūkį buvo laikomas ne tokiu vertingu ir „neatperkančiu“ jų išlaikymo išlaidų⁴³.

Absoliučia dauguma atvejų pamestinukų tėvų tapatybė likdavo nežinoma. Išlaikyti anonimiškumą siekė ne tik motinos ir / arba tėvai, bet ir dvasininkai, įsitikinę, kad tai padės apsaugoti netekėjusių motinų reputaciją. Visgi, kaip matyti iš globotinių registracijos knygų, špitolėje būdavo ne tik „tikrų“, anonimiškai

37 *Gazeta Narodowa y Obca*, 1791 II 05, Nr. LXXXIX, p. 355–356; LMAVB RS, f. 318, b. 12767, l. 6v; Stefan Rosiak, *Prowincja Litewska Sióstr Miłosierdzia*, p. 230; Tadeusz Strogosz, *Problemy sanitarno-zdrowotne w działalności administracji Rzeczypospolitej w okresie stanisławowskim*, Łódź: s. n., 1993, p. 253; Jerzy Gordziejew, *Komisje Porządkowe Cywilno-Wojskowe w Wielkim Księstwie Litewskim w okresie Sejmu Czteroletniego (1789–1792)*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2010, p. 168.

38 *Gazeta Narodowa y Obca*, p. 356.

39 LMAVB RS, f. 318, b. 5563, l. 2.

40 Maria Korybut-Marciniak, *Vilniaus labdarybės draugija XIX a. pirmojoje pusėje*, p. 30.

41 *Ibid.*, p. 31.

42 David I. Kertzer, *op. cit.*, p. 9.

43 *Ibid.*

paliktų, pamestinukų, bet ir tokių, kurių motinų ir / arba tėvų tapatybė būdavo žinoma. Pavyzdžiui, 1792 m. lapkričio 2 d. į špitolę buvo atiduotas 2 mėnesių Karolis V., o 1795 m. sausio 15 d. – pusės metų Pranciška Bakuvičiūtė⁴⁴. Neanonimiškai palikdami vaikus, tėvai kartu išsaugodavo ir galimybę juos vėliau atsiimti – 1807 m. kovą į špitolę atiduotą Magdaleną motina atsiėmė po metų⁴⁵.

Vaiko palikimas špitolėje galėjo tapti išeitimi tiek labai sunkioje padėtyje atsidūrusioms netekėjusioms moterims, tiek vargingai gyvenančioms šeimoms, tačiau neabejotina, kad absoliuti dauguma vaikų buvo nesantuokiniai. Špitolės krikšto metrikų knygoje tik retais atvejais⁴⁶ būdavo užsimenama apie nesantuokinę pamestinukų kilmę, nors tai greičiausiai buvo savaime suprantamas dalykas. Neabejotina, kad špitolės globotiniai būdavo stigmatizuojami dėl savo kilmės ir patirdavo didesnę ar mažesnę priešišumą, kadangi to meto visuomenėje nesantuokinė kilmė buvo suvokiama kaip didelė gėda, o asmens pavadinimas pavainikiu buvo laikomas vienu iš didžiausių įžeidimų⁴⁷. Prie nepalankaus požiūrio į pamestinukus prisidėjo ir tai, jog, kitaip nei Vakarų Europoje, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje nebuvo atsisakyta „pamestinuko“ termino, visus beglobius vaikus vadinant našlaičiais. Jei pamestinukas buvo „pažymėtas“ nuodėmės, tai našlaitis buvo suvokiamas kaip tas, kuriam tiesiog nepasisekė, dėl ko požiūris į juos būdavo pozityvesnis⁴⁸. XVIII a. šaltiniuose kol kas nepavyko aptikti duomenų apie vaikus paliekančių motinų ir tėvų socialinį statusą ir šeiminių padėtį. Kaip analogiją pasitelkiant istoriografijoje kiek plačiau aptariamus chronologiškai vėlesnius atvejus⁴⁹, galima daryti prielaidą, kad vaikus dažniausiai palikdavo žemesnio socialinio statuso netekėjusios moterys, kurios neturėdavo jokių galimybių pasirūpinti savo nesantuokiniais vaikais.

Špitolės personalas buvo atsakingas ne tik už vaikų išlaikymą, bet ir už jų parengimą gyvenimui visuomenėje, arba socializaciją, – procesą, „kuris bejėgį kūdikį pamažu paverčia save suvokiančiu, pažiniu asmeniu, turinčiu gimtosios kultūros įgūdžių“⁵⁰. Kūdikystės ir vaikystės laikotarpiu svarbiausias socializacijos veiksnys yra šeima⁵¹, todėl neįvaikinti ir špitolėje toliau augantys vaikai išmokdavo kalbos ir pamatinių elgsenos modelių kitaip nei vaikai, gyvenantys šeimose. Ne-

44 LMAVB RS, f. 318, b. 12569, l. 1.

45 *Ibid.*

46 Pvz., LMAVB RS, f. 318, b. 5563, l. 18v–19.

47 Martynas Jakulis, Pavainikiai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje XVI–XVIII a.: teisinė padėtis ir galimybės, in: *Lietuvos istorijos metraštis, 2013 metai*, 2012, Nr. 2, p. 54.

48 Julie Miller, *op. cit.*, p. 2.

49 Rima Praspaliauskienė, *Nereikalingi ir pavojingi: XVIII a. pabaigos – XIX a. pirmosios pusės elgetos, valkatos ir plėšikai Lietuvoje*, Vilnius: Žara, 2000, p. 88.

50 Anthony Giddens, *Sociologija*, iš anglų kalbos vertė J. Markevičienė, D. Masilionis, A. Valantiejus, Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2005, p. 42.

51 *Ibid.*, p. 43; Martine Segalen, *Historical Anthropology of the Family*, translated by J. C. Whitehouse and S. Matthews, Cambridge University Press, 2002, p. 67.

turint špitolės vidaus taisyklių ir kitų normatyvinių šaltinių, vis dėlto sudėtinga pasakyti, kaip socializacija vykdavo institucijoje, kaip vaikams būdavo aiškinama jų kilmė, santykis su visuomene ir vieta socialinėje hierarchijoje. Formaliai vaikai institucijoje turėdavo gyventi iki 14 metų amžiaus. Globotiniai įgydavo pradinį išsilavinimą misionierių mokykloje, kurią lankydavo nuo 5–6 metų⁵². Berniukai būdavo mokomi ir kokio nors amato pagrindų, nors jie neturėdavo jokių galimybių tapti kvalifikuotais amatininkais dėl reikalavimo stojant į cechą patvirtinti kilmę iš teisėtos santuokos⁵³. Tuo tarpu mergaitės būdavo mokomos siuvimo ir kitų, to meto supratimu, „moterišku“ darbų⁵⁴. Vienuolių dėmesys vaikų lavinimui, matyt, liudija jų nuostatą, kad tai padės špitolę palikusiam globotiniui lengviau integruotis į visuomenę ir išvengti gyvenimo klstkelių.

Nedaug žinoma apie vaikų gyvenimą po to, kai jie būdavo išleidžiami iš špitolės. Panašu, kad bene vienintelė alternatyva būdavo tarnyba kieno nors namuose ar ūkyje. Toks gyvenimo kelias teko 1797 m. į špitolę atiduotam Ignotui Žepackiui, kuris po daugiau nei dešimties metų išėjo tarnauti (*wyszedł na służbę*)⁵⁵. Įdėmesnis žvilgnis į špitolės globotinius XIX a., kai vis daugiau jų išėdavo į pasaulį, leistų kur kas daugiau pasakyti apie tolesnį jų likimą, kuris, tikėtina, buvo neatsiejamas ne tik nuo labai riboto socialinio mobilumo, socialinės izoliacijos bei skurdo, bet ir nusikalstamumo, prostitucijos ar kariuomenės. Tokie atvejai turėtų būti įdomūs istorinės demografijos tyrinėtojams, nes atskleistų, kaip visuomenėje galėjo funkcionuoti žmonės „be šaknų“ ir kaip tai paveikdavo jų gyvenimo ciklą.

Kokią reikšmę turėjo Vaikelio Jėzaus špitolės įsteigimas? Visų pirma mieste atsirado oficiali vieta, kur buvo galima palikti vaikus. Akivaizdu, kad žinia apie naująją špitolę ir galimybę saugiai anonimiškai palikti nepageidaujamą vaiką vienokiais ar kitokiais kanalais pasiekė tuos, kuriems tai buvo aktualu. Tai gerai iliustruoja faktas, kad po špitolės įsteigimo parapijų krikšto metrikų knygose vis rečiau minėtos kitos vaikų palikimo vietos, o per pirmąjį dešimtmetį čia buvo pakrikštyta daugiau vaikų nei dviejose parapijose per visą amžių. Atidarius špitolę, išryškėjo ir dar vienas svarbus pokytis. Kaip matyti iš Šv. Jonų bei Šv. Juozapo ir Nikodemo parapijų krikštų statistikos (žr. 3 priedą), per keletą metų po špitolės atidarymo smarkiai sumažėjo ne tik pamestinukų, bet ir nesantuokinių vaikų krikštų. Taigi Vaikelio Jėzaus špitolės veikla prisidėjo prie pamestinukų skaičiaus augimo, nes atsirado galimybė paprasčiau anonimiškai palikti nepageidaujamus vaikus, kuriuos kitu atveju motinos ir / arba tėvai būtų krikštiję ir auginę kaip nesantuokinius.

52 Maria Korybut-Marciniak, *Vilniaus labdarybės draugija XIX a. pirmojoje pusėje*, p. 30.

53 Martynas Jakulis, Pavainikiai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje XVI–XVIII a., p. 53. Šventojoje Romos imperijoje 1731 m. cechams uždrausta diskriminuoti nesantuokinės kilmės asmenis, nors tai būdavo daroma ir toliau, žr. Otto Ulbricht, *op. cit.*, p. 231.

54 Maria Korybut-Marciniak, *Vilniaus labdarybės draugija XIX a. pirmojoje pusėje*, p. 30.

55 LMAVB RS, f. 318, b. 12569, l. 1.

Išvados

Kaip matyti iš Vilniaus Šv. Jonų ir Šv. Juozapo ir Nikodemo parapijų krikšto metrikų knygų, nesantuokinių vaikų, o kartu ir pamestinukų skaičius sparčiausiai augo XVIII a. antrojoje pusėje ir ypač devintajame dešimtmetyje. Būtent tai tapo svarbiausiu veiksmu, skatinusiu steigti pamestinukų globos institucijas.

Iniciatyvos organizuoti pamestinukų globą ėmėsi dvasininkai, kurie pirmieji susidurdavo su kūdikiais, paliktais prie Vilniaus bažnyčių, vienuolynų ir špitolių. Pirmą tokio pobūdžio institucija – fundacija, iš kurios lėšų turėjo būti išlaikomos žindytės, – 1771 m. buvo įsteigta Vilniaus vyskupo I. J. Masalskio prie Šv. Jonų bažnyčios. Šaltiniai neatskleidžia, kiek sėkminga ir ilgalaikė buvo šios fundacijos veikla. XVIII a. devintajame dešimtmetyje kaip pamestinukų globos centras iškilo rokitų špitolė. Vienuoliai išlaikė keliolika mieste ir priemiesčiuose gyvenusių žindytės, kurioms būdavo mokama stabili mėnesinė išmoka. Pamestinukų globos institucionalizacija užsibaigė Vaikelio Jėzaus špitolės įsteigimu, kai mieste pradėjo veikti tipiška katalikiškiems Europos kraštams vaikų globos institucija.

Absoliuti dauguma Vaikelio Jėzaus špitolės globotinių buvo nesantuokiniai vaikai, kurių didžiąją dalį sudarydavo mergaitės. Neįvaikinti vaikai špitolėje formaliai turėdavo gyventi iki 14 metų. Per tą laiką jie misionierių mokykloje įgydavo pradinį išsilavinimą bei išmokdavo vienokio ar kitokio amato pagrindų. Kaip galima spręsti iš negausių duomenų, bene vienintelė alternatyva špitolės globotiniams būdavo tarnyba kieno nors namuose ar ūkyje, nors neabejotina, kad dalies pamestinukų tolesnis likimas būdavo neatsiejamas ir nuo nusikalstamumo, prostitucijos ar kariuomenės.

Vaikelio Jėzaus špitolė greitai tapo pagrindine vieta, kur motinos ir / arba tėvai palikdavo nepageidaujamus kūdikius. Institucijos „populiarumą“ liudija tai, kad čia jau per pirmąjį dešimtmetį buvo pakrikštyta daugiau pamestinukų nei dviejose Vilniaus parapijose per visą XVIII a. Per keletą metų po špitolės atidarymo parapijose gerokai sumažėjęs ne tik pamestinukų, bet ir nesantuokinių vaikų krikštų skaičius rodo, kad galimybė saugiai ir anonimiškai palikti nepageidaujamą vaiką tik didino pamestinukų skaičių, nes motinos ir / arba tėvai palikdavo ir tuos, kuriuos, neturėdami tokios galimybės, būtų auginę kaip nesantuokinius.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

- Delasselle Claude, Les enfants abandonnés a Paris au XVIIIe siècle, in: *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 1975, t. 30, Nr. 1, p. 187–218.
- Dinan Susan E., Motivations for Charity in Early Modern France, in: *The Reformation of Charity: The Secular and the Religious in Early Modern Poor Relief*, ed. by T. M. Safley, Boston–Leiden: Brill Academic Publishers, 2003, p. 176–192.
- Gazeta Narodowa y Obca*, 1791 11 05, Nr. LXXXIX.
- Gazety Wileńskie*, 1771 03 02, Nr. IX.

- Giddens Anthony, *Sociologija*, iš anglų kalbos vertė J. Markevičienė, D. Masilionis, A. Valantiejus, Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2005.
- Gordziejew Jerzy, *Komisje Porządkowe Cywilno-Wojskowe w Wielkim Księstwie Litewskim w okresie Sejmu Czteroletniego (1789–1792)*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2010.
- Gowing Laura, Secret Births and Infanticide in Seventeenth-Century England, in: *Past & Present*, 1997, Nr. 156, p. 87–115.
- Jakulis Martynas, Pavainikiai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje XVI–XVIII a.: teisinė padėtis ir galimybės, in: *Lietuvos istorijos metraštis, 2013 metai*, 2012, Nr. 2, p. 41–57.
- Jakulis Martynas, Rokitai: santvarka ir veikla XVIII–XIX a. I pusėje, in: *LKMA metraštis*, 2010, t. 33, p. 59–95.
- Kertzer David I., Gender Ideology and Infant Abandonment in Nineteenth-Century Italy, in: *Journal of Interdisciplinary History*, 1991, t. XXII, Nr. 1, p. 1–25.
- Korybut-Marciniak Maria, *Dobroczyenne Wilno. Pomoc ubogim i potrzebującym w Wilnie w pierwszej połowie XIX wieku*, Olsztyn: Centrum Badań Europy Wschodniej, 2012.
- Korybut-Marciniak Maria, *Vilniaus labdarybės draugija XIX a. pirmojoje pusėje*, iš lenkų k. vertė T. Bairašauskaitė, Olsztyn: Centrum Badań Europy Wschodniej, 2011.
- Kuklo Cezary, Attitudes procréatrices de la société dans l'ancienne Pologne, in: *Obradoiro de Historia Moderna*, 2004, Nr. 13, p. 39–55.
- Levene Alys, The Estimation of Mortality at the London Foundling Hospital, 1741–99, in: *Population Studies*, 2005, t. 59, Nr. 1, p. 87–97.
- Maroszek Józef, Wileńskie przytułki-szpitala w XVI–XVIII w., in: *Cala historia to dzieje ludzi...: Studia z historii społecznej ofiarowane profesorowi Andrzejowi Wyczańskiemu w 80-tą rocznicę urodzin i 55-lecie pracy naukowej*, pod red. C. Kukli przy współudziale P. Guzowskiego, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2004, p. 191–218.
- Miller Julie, *Abandoned: Foundlings in Nineteenth-Century New York City*, New York and London: New York University Press, 2008.
- Podgórska-Klawe Zofia, *Szpitala warszawskie, 1388–1945*, Warszawa: PWN, 1975.
- Praspaliauskienė Rima, *Nerekalingi ir pavojingi: XVIII a. pabaigos – XIX a. pirmosios pusės elgetos, valkatos ir plėšikai Lietuvoje*, Vilnius: Žara, 2000.
- Raila Eligijus, *Ignotus Ignotas: Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis*, Vilnius: Aidai, 2010.
- Ransel David L., Orphans and Foundlings, in: *Encyclopedia of European Social History. From 1350 to 2000*, t. 3, New York: Charles Scribner's Sons, 2001, p. 497–505.
- Rosiak Stefan, *Prowincja Litewska Sióstr Miłosierdzia: szkic z dziejów martyrologji Kościoła Katolickiego pod zaborem rosyjskim*, Wilno: Skład główny księgarnia św. Wojciecha, 1933.
- Rosiak Stefan, *Zakład Dzieciątka Jezus w Wilnie Zgromadzenia SS. Miłosierdzia Sw. Wincentego a Paulo*, Wilno: J. Zawadzki, 1934.
- Segalen Martine, *Historical Anthropology of the Family*, translated by J. C. Whitehouse and S. Matthews, Cambridge University Press, 2002.
- Srogosz Tadeusz, *Problemy sanitarno-zdrowotne w działalności administracji Rzeczypospolitej w okresie stanisławowskim*, Łódź: s. n., 1993.
- Ulbricht Otto, The Debate about Foundling Hospitals in Enlightenment Germany: Infanticide, Illegitimacy, and Infant Mortality Rates, in: *Central European History*, 1985, t. 18, Nr. 3/4, p. 211–256.
- Volumina Legum*, t. IX, Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1889.
- Wilson Peter H., Poverty, in: *A Companion to Eighteenth-Century Europe*, ed. by P. H. Wilson, Malden-Oxford: Blackwell Publishing, 2008, p. 109–122.

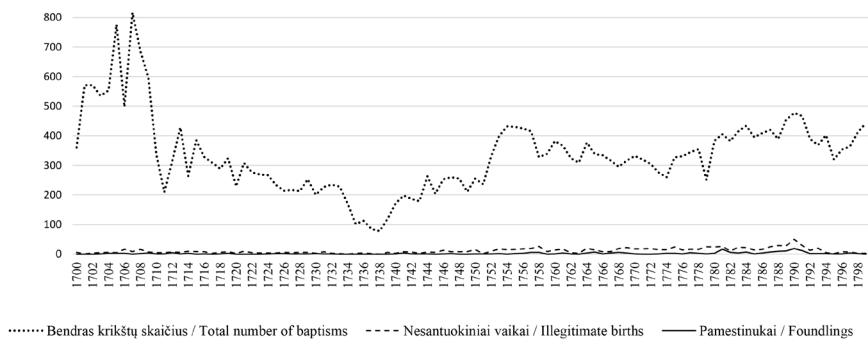
MARTYNAS JAKULIS – istorikas, humanitarinių mokslų daktaras, Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto lektorius. Mokslinių interesų kryptis – XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės socialinė istorija.

Elektroninis paštas martynas.jakulis@gmail.com

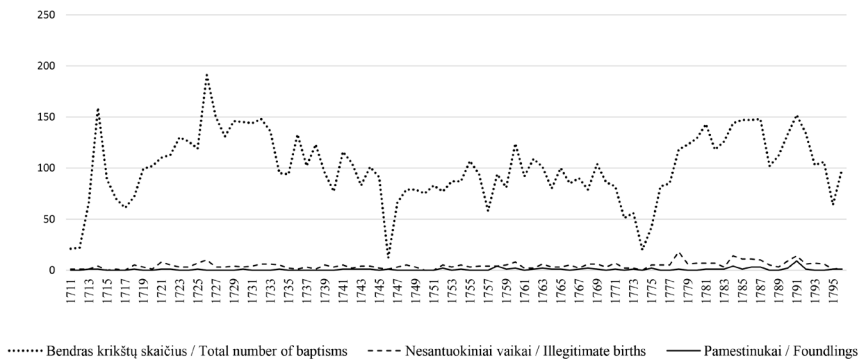
Priedai / Appendices

1 priedas / Appendix no. 1. Krikštai Šv. Jonų (1700–1799) ir Šv. Juozapo ir Nikodemo (1711–1796) parapijose / Baptisms in the parishes of SS Johns (1700–1799) and SS Joseph and Nicodemus (1711–1796).

Šv. Jonų parapija / The Parish of SS Johns

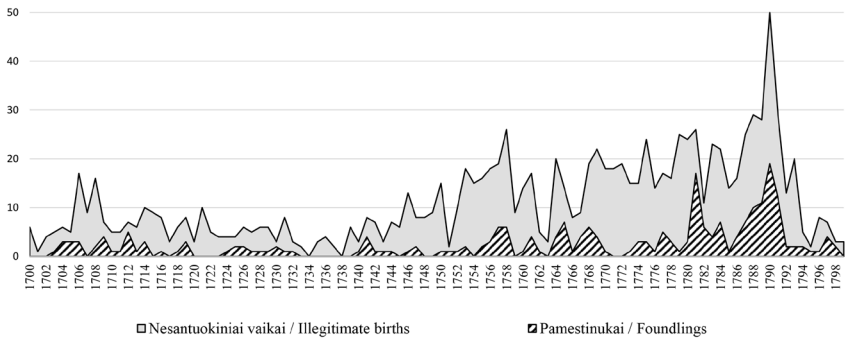

Šv. Juozapo ir Nikodemo parapija / The Parish of SS Joseph and Nicodemus

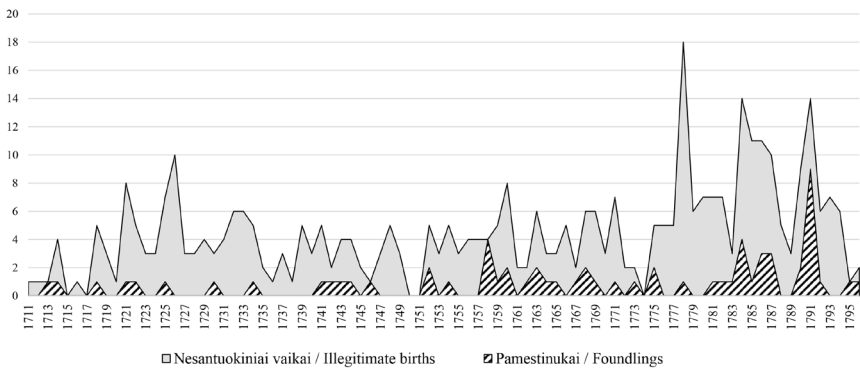

2 priedas / Appendix no. 2. Nesantuokinių vaikų ir pamestinukų krikštai Šv. Jonų (1700–1799) ir Šv. Juozapo ir Nikodemo (1711–1796) parapijose / Baptisms of illegitimate children and foundlings in the parishes of SS Johns (1700–1799) and SS Joseph and Nicodemus (1711–1796).

Šv. Jonų parapija / The Parish of SS Johns

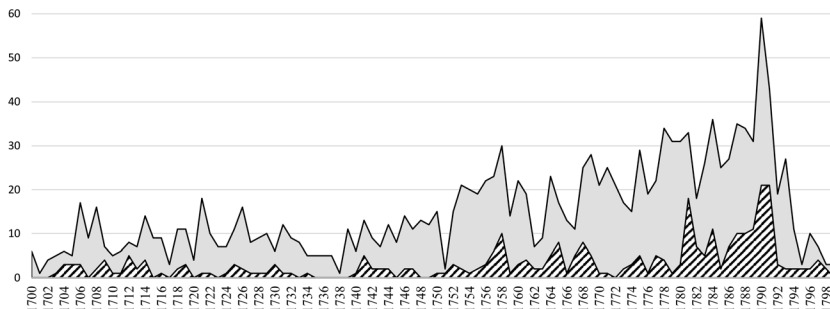

Šv. Juozapo ir Nikodemo parapija / The Parish of SS Joseph and Nicodemus

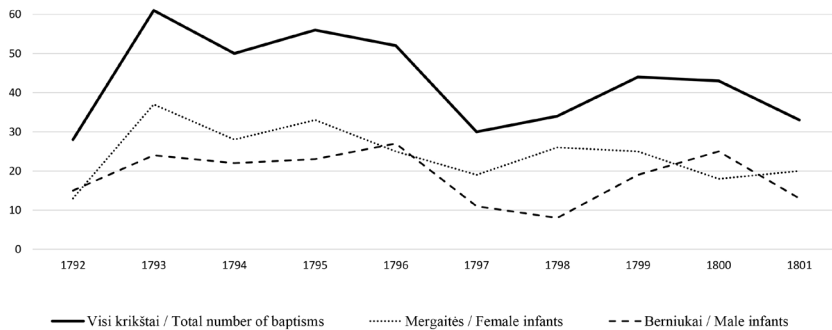

3 priedas / Appendix no. 3. Nesantuokinių vaikų ir pamestinukų krikštai abiejose parapijose bendrai; Pamestinukai, pakrikštyti Vaikelio Jėzaus špitolėje (1792–1801) / Baptisms of illegitimate children and foundlings in both parishes combined; Foundlings baptised in the hospital of Infant Jesus (1792–1801).

Abiejose parapijose bendrai / Both parishes combined

Vaikelio Jėzaus špitolė / Hospital of Infant Jesus

THE CARE FOR FOUNDLINGS IN EIGHTEENTH-CENTURY VILNIUS

MARTYNAS JAKULIS

Vilnius University

This article examines phenomenon of child abandonment and the patterns of care for foundlings in eighteenth-century Vilnius. Western European social historians have produced many studies on the history of foundlings, thus revealing a problem of enormous proportions. However, there have been only limited efforts to examine the history of foundlings in early modern Vilnius, usually concentrating on the activities of the foundling hospital, while important questions about the number of foundlings and the patterns of care prior to the foundation of the institution are left unanswered. Research in the records of the parishes of SS Johns and SS Joseph and Nicodemus revealed steady growing numbers of illegitimate births and abandoned children in the second half of the eighteenth century (see appendices no. 1–3), which could be attributed to immigration and the rise of city's population. This shift challenged traditional mechanisms of care and made the clergy, who were the first to confront infants left at the steps of their churches, convents and hospitals, to look for other ways to care for abandoned children. The first known institution – foundation to support several wet-nurses – was founded by the bishop of Vilnius Ignacy Jakub Massalski in 1771. It seems that it was a short-lived initiative, and since the late 1780s the hospital of St Roch emerged as the leading institution in the care of foundlings. The hospital acted not only as a place to leave unwanted infants, but also as institution supporting a network of wet-nurses living in the city as well as in the suburbs. Without a doubt, the foundation of the hospital of Infant Jesus for foundlings and orphans by Jadwiga Teresa Ogińska née Załuska in 1786 represented a turning point in providing institutional care for abandoned infants. Situated in the Subocz suburb beyond the city walls, the hospital under the management of the Sisters of Charity and the Congregation of Mission, was opened on 17 October 1791. In the first decade, 438 infants, mostly female (see appendix no. 3), were baptised and accepted to the hospital. In contrast, there were 307 baptisms of abandoned infants in the aforementioned parishes through the whole of eighteenth century. The author argues that the founding of the hospital was the main factor behind the significant decline in the number of foundlings, as well as illegitimate children, baptised in the two parishes after 1791 (see appendix no. 3). Without a doubt, the foundling hospital has helped to save more infants, however, the opportunity to safely and anonymously leave the unwanted progeny at the institution, arguably,

encouraged mothers and/or parents to abandon their infants, instead of baptising them as illegitimate.

Keywords: foundlings, illegitimate children, Vilnius, hospitals, Sisters of Charity, Brothers of St Roch, eighteenth century.